

Lisää luomua!

Hallituksen luomualan kehittämisohjelma ja
luomualan kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020

VÄLITARKASTELU OHJELMAN TOIMEENPANOSTA

Kevät 2016

Sisällysluettelo

1 Edistyminen luomuohjelman tavoitteissa	2
1.1 Luomutuotannon määrän lisääminen	2
1.2 Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen	6
1.3 Luomutuotannon saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden kautta	9
2 Luomuohjelman tavoitteet, tärkeimmät toimenpiteet ja ohjelman vaikutusten seuranta	12
3 Miten eteenpäin luomun osuuden nostamiseksi?	13
3.1 Ohjelman ensimmäinen tavoite	13
3.2 Ohjelman toinen tavoite	13
3.3 Ohjelman kolmas tavoite	15

Hallituksen luomualan kehittämisohjelma ja luomualan kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020 hyväksyttiin valtioneuvoston periaatepäätöksenä 16.5.2013. Ohjelma keskittyy niihin toimiin, joilla hallinto voi tukea luomualan kehittämistä. Ohjelman kolmen tavoitteen edistyminen käydään läpi tässä väliraportissa ja kirjataan tärkeimmissä toimenpiteissä ja vaikuttavuuden mittareissa tapahtunut edistys. Loppuun on kerätty tärkeimmät asiat, missä vaaditaan lisää toimenpiteitä ohjelman tavoitteisiin pääsemiseksi.

1 Edistyminen luomuohjelman tavoitteissa

1.1 Luomutuotannon määrän lisääminen

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman luomukorvauksiin varattiin 326 miljoonaa euroa ohjelmakaudelle 2014 - 2020, mikä on 50 % enemmän kuin edellisellä kaudella. Luomukorvaus on oma toimenpiteensä, kun se aiemmin oli ympäristötuen erityisoksumus. Luomusitoumus voidaan tehdä joko pelkästään kasvinviljelystä tai myös kotieläintuotannosta. Sitoumus on viisivuotinen, minkä jälkeen sitä voidaan jatkaa vuosi kerrallaan. Tukea muutettiin edelliskauteen verrattuna niin, että avomaan vihannestuotannon tukea nostettiin 600 euroon/ha/v, koska vihannesten kasvattaminen luomuna on huomattavasti kalliimpaa kuin tavanomaisten peltoviljelykasvien. Tuen markkinasuuntautuneisuutta painotettiin niin, että sitoumuksen tekevällä tilalla on oltava myyntikasveja yhteensä keskimäärin kolmellakymmenellä prosentilla alasta sitoumuskauden aikana. Myös kotieläintuotannon tukea korotettiin jonkin verran kustannusten nousun perusteella. Kotieläintuotteista, varsinkin lihasta ja lihavalmisteista, on pulaa markkinoilla.

Luomualan kehittämisohjelman tavoitteena on kasvattaa luomuala 20 %:iin viljelystä alasta vuoteen 2020 mennessä. Luomualan on kasvanut joka vuosi ja oli kesällä 2015 noin 10 %.

	2012	2013	2014	2015
Luomuala %	8,7	9,0	9,4	9,9

Eurostatin mukaan Suomen luomuala oli 9,23 % peltoalasta vuonna 2014. Suomea edellä olivat: Itävalta (19,27%), Ruotsi (16,53 %), Viro (16,25 %), Tsekin tasavalta (13,54 %), Italia (11,47 %), Latvia (10,83 %) ja Slovakia (9,48 %).

Luomutilojen määrä Suomessa on pysynyt pitkään runsaan 4 000 tilan tasolla. Maatilojen kokonaisuudessaan vähentyessä luomutilojen osuus kaikista maataloista sekä tilojen keskipeltoala kuitenkin kasvavat. Vuonna 2015 luomutilojen keskikoko oli 52,8 ha. Kotieläimet olivat luomussa vain 899 tilalla vuonna 2015. Suhteellisesti eniten luomussa on lammastiloja. Broileritiloja oli neljä ja sikatiloja neljätoista vuonna 2015.

	2012	2013	2014	2015
Luomutilat % kaikista tiloista	7,2	7,4	7,9	8,3

Viljelijät ovat sitoutuneet luomuun ja pinta-alat ja tuotantomäärät kasvavat vuodesta toiseen. Vaihtelu eri alueiden välillä on suurta. Suurimmat luomupinta-alat ovat Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa, 27,2 % ja 22,5 %. Pienin osuus peltoalasta on Hämeessä, 4,6 %, ja Satakunnassa, 5,3 %. Eniten luomuhuhtaareja on siellä, missä on paljon peltoa: Pohjois-Pohjanmaalla 27 300 ha ja Etelä-Pohjanmaalla 21 600 ha. Vuonna 2015 suurin luomutilojen osuus aktiivituloista oli Ahvenanmaalla, 31,3 %, seuraavina olivat Kainuu (17,8 %), Pohjois-Karjala (15,2 %), Pirkanmaa (11,3 %), Etelä-Savo (10,8 %) ja Uusimaa (10,1 %).

Eräiden luomukotieläinten määrät ja luomueläinten osuudet:

	2013, kpl	2013, % luomussa	2014, kpl	2014, % luomussa
Lypsylehmä	6 290	2,2	7 354	2,6
Nauta alle 8kk	11 116	3,7	11 421	3,8
Hieho, siitos-sonni, Lihanauta	16 606	6,1	17 679	6,6
Emolehmä	15 020	2,6	15 490	2,7
Lammas	19 448	14,3	21 701	15,7
Lihasika ja karju	4 313	0,3	4 524	0,4
Emakko, ensikko	916	0,7	1 132	0,9
Munivat kanat	162 711	4,7	166 337	4,6
Broilerit	50	0,1	20 613	0,2

Avomaavihanneksia viljellään vähän kysyntään nähden ja tuotevalikoima on pieni.

Luomuhyväksytyt tuotantoala, ha:

	Peruna	Porkkana	Sipuli	Kaalit	Mansikka	Mustaherukka	Omena
2012	430	54,5	34,8	24,0	123,2	307,5	63,8
2013	446	60,1	32,8	23,6	127,3	304,3	67,1
2014	483	60,3	40,3	26,0	137,9	292,4	56,7
2015	544	67,2	31,1	34,5	139,5	288,4	57,5

Suomessa on maailman suurin sertifioitu luomukeruualue, noin 11,6 miljoonaa hehtaaria. Lappi, Kainuu, suurin osa Koillismaasta ja pieniä alueita Varsinais-Suomessa, Mikkelin ympäristössä ja Vaasan saaristossa on sertifioitu. Luomuserifioiduksi alueeksi voidaan hyväksyä alue, missä ei ole käytetty kemiallisia lannoitteita tai torjunta-aineita viimeisten kolmen vuoden aikana. Myös vähimmäisetäisyys teistä on määritetty. Puolukka ja mustikka ovat merkittävimmät luomukeruuotteet. Mutta myös lakkaa, sienä ja mahlaa kerätään. Keruuluomulla on suuret mahdollisuudet elintarvike- ja kosmetiikkateollisuudessa. Viennissä ongelma on alhainen jalostusaste.

Marsi-raportin (Marjojen ja sienien kaupan tulo määrätutkimus) mukaan kaupan tulomäärät ovat olleet seuraavat:

	2012	2013	2014	2015
MUSTIKKA	870 386	856 337	3 044 394	1 301 037
kauppaan tulo, kg	1,68	1,40	1,67	1,26
kilohinta, €/kg	1 459 895	1 198 872	5 081 842	1 644 385
poimintatulo, €				
PUOLUKKA	501 062	757 153	759 342	664 867
kauppaan tulo, kg	1,30	1,06	0,83	1,00
kilohinta, €/kg	651 136	799 056	631 756	665 090
poimintatulo, €				
LAKKA	14 350	4 619	89 876	106 314
kauppaan tulo, kg	12,05	8,50	11,76	8,81
kilohinta, €/kg	172 900	39 262	1 056 634	937 060
poimintatulo, €				

Tuoreiden luonnonmarjojen tuonti- ja vientimäärät saadaan vain mustikasta ja puolukasta. Jäädetyistä marjoista vain mustikalla on oma nimike. Luomumarjoja ei erotella nimikkeissä.

Luomuvesiviljelyä Suomessa ei ole lainkaan. Eurostatin mukaan sitä on monissa muissa Euroopan unionin maissa. Suurin tuottaja on Irlanti, missä vesiviljelytuotteita tuotettiin 2014 yhteensä 25 609 tonnia. Muut tuottajat olivat: Romania, Italia, Tanska, Espanja, Liettua, Unkari, Saksa, Kreikka, Kroatia, Portugali, Puola, Latvia ja Tsekin tasavalta. Lajitietoa on tilastoissa heikosti. Vesiviljelyssä luomun osuus tuotannosta Euroopassa on noin 2 % ja kasvaa maataloutta hitaammin. Tanskassa luomuvesiviljely kasvaa, sillä sen päämarkkina-alue on Saksa, missä luomukulutus on suurta. Tanskassa sovelletaan lisäksi hieman helpotettuja ympäristölupaehdoja luomuun siirtyville laitoksille. Ruotsissa tilanne on samankaltainen kuin Suomessa. Ruotsin maatalousyliopisto teki muutama vuosi sitten tutkimuksen, missä vesiviljely-yrittäjien haluttomuuden syyt siirtyä luomuun olivat samantapaisia kuin Suomessa. Norjassa tuotantolaitokset ovat niin suuria, että ne pystyvät säätämään osan tuotannostaan minkä tahansa tuotantotavan tai ympäristömerkin ehdot täyttäväksi.

Kalankasvattajat eivät ole kovinkaan kiinnostuneita luomutuotannosta, koska pitävät luomukalan markkinapotentiaalia melko pienenä. Eräs syy on kalan kulutus rakenne. Luomutuotteiden käyttäjät ovat useimmiten nuoria aikuisia. He syövät yleensä vähemmän kalaa kuin vanhempi väestö ja etenkin luomua suosivista nuorista osalla on kielteinen suhtautuminen kalojen kasvatukseen. Lisäksi

Suomessa on luonnonkalaa saatavilla. Kuluttajalle ei ole selvää luonnonkalan ja luomukalan välinen ero.

Eräs suuri este luomuvesiviljelyn käynnistämiseen on tiukka ympäristösääntely. Nykyisissä ympäristöluvuissa on ehtoja, jotka estävät luomuun siirtymisen. Kasvatuskassien tilavuusrajoitus voi estää luomuvaatimusten mukaisen kasvatusväljyyden. Rehujen ravinnepitoisuuksille on rajoja, jotka täyttäviä rehuja rehuteollisuuden mukaan on mahdotonta valmistaa luomun raaka-ainekriteereillä. Lupakapasiteetin leikkaukset ja epävarmuus jatkolupien saannista ovat vaimentaneet yrittäjien halua ja mahdollisuuksia investoida kasvatuslaitoksiin. Luomutuotantoon siirtyminen on suuri aineellinen ja henkinen loikka, mikä edellyttää kasvavia markkinoita luomukalalle. Sääntelyn kautta tuleva kolmas este ovat kustannukset. Luomutuotantoon siirtyminen edellyttää kallista ympäristöluvan uusimisprosessia. Lisäksi se tuo mukanaan kokonaan uuden valvontajärjestelmän, joka ei poista mitään nykyisistä ja kalliista valvonnoista.

Koko tuotantoketjun siirtäminen luomuun on hidas ja kallis prosessi. Viljelykalaa ruokitaan yksinomaan teollisilla täysrehuilla, joiden fysikaaliset ja ravitsemukselliset laatuvaatimukset ovat korkeat. Luomuehdot täyttävien raaka-aineiden, rehujen ja poikasmateriaalin saatavuus sekä riittävän tehokkaiden luomutuotannossa hyväksytyjen terveydenhoitomenetelmien löytyminen ovat suuria kysymyksiä, joiden ratkaisemiseen ei ole nopeita vastuksia.

EU:n luomulainsäädännön kokonaisuudistus on vielä kesken. Kolmikantaneuvottelut komission, Euroopan parlamentin ja neuvoston kesken on aloitettu 19.11.2015 ja ne jatkuvat ainakin Hollannin puheenjohtajuuskaudella keväällä 2016. Suomen kannalta ongelmallisia saattavat neuvotteluissa vielä olla muun muassa valvonnan tiheyttä ja laajuutta sekä kasvihuonetuotantoa koskevat säännökset.

Kansallinen laki luonnonmukaisen tuotannon valvonnasta (294/2015) annettiin maaliskuussa 2015. Lailla pannaan toimeen Euroopan unionin lainsäädännön vaatimukset valvonnan järjestämisestä. Laki selkeyttää ja yksinkertaistaa valvonnan toimeenpanoa ja saattaa säädökset vastaamaan perustuslain vaatimuksia.

Luomuvalkuaisrehusta suurin osa saadaan omalta tilalta. Luomunurmiala on lisääntynyt joka vuosi viime vuosina ja on nyt 114 000 ha. Rypsin viljelyala on noussut hitaasti viime vuosina ja oli 2 600 ha vuonna 2015. Herneen ja härkäpavun viljelyala on lisääntynyt kahtena viime vuonna mutta alat ovat edelleen tarpeeseen nähden melko pienet, 2 700 ja 2 800 ha. Monet rehutehtaat ovat tuonet markkinoille luomurehuja ja kivennäisiä.

Maaseutuneuvonnan valtionavusta on varattu osa luomuneuvontaan. Luomuneuvonnan määrärahaa on viime vuosina jouduttu leikkaamaan ja se on ollut noin puoli miljoonaa euroa vuosittain. Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelmassa 2014 - 2020 on uutena toimenpiteenä tilaneuvonta ja luomuviljely sisältyy tähän. Ohjelmassa neuvonta on käynnistynyt vuoden 2015 aikana hyvin myös luomun osalta. Hyväksytyjä kasvintuotannon ja eläintuotannon luomuneuvoja on kaikkien ELY-keskusten alueilla.

Luomuopetusta on saatavilla eri oppilaitoksissa erillisinä kursseina mutta tarjonta on hajanaista. Luomuinstituutin nettiluennot ”Tutkittua tietoa luomusta” ovat suosittuja.

Luomututkimukseen kohdistettujen varojen määrä on vuosittain vähentynyt vaikka tutkimuksen tarve on suuri. EU:n tutkimusalueen rahoittajien välisen ERA-Netin (CORE Organic) kautta rahoitusta on jaettu luomututkimukseen noin 300 000 euroa vuosittain riippuen siitä, minkälaisiin kansainvälisiin tutkimushankkeisiin suomalaiset ovat osallistuneet. Maatilatalouden kehittämisrahaston Makeran kansallisessa tutkimusrahoituksessa parina viime vuonna ei ole rahoitettu puhtaasti luomututkimushankkeita, mutta luomunäkökulma on ollut osana joissakin suuremmissa hankkeissa.

Luomuinstituutti on Helsingin yliopiston ja LUKEn yhdessä perustama asiantuntijaverkosto, jonka koordinaatioyksikkö sijaitsee Mikkeliissä. Sen rahoitus on ollut eri hankkeiden varassa, eikä pysyvää rahoitusta ole toistaiseksi löytynyt.

1.2 Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjonnan monipuolistaminen

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta rahoitetaan valtakunnallisia koordinaatiohankkeita, joilla tuetaan alueellista yritys- ja hanketoimintaa. Ne ovat hankekokonaisuuksia, jotka ovat vaikutuksiltaan enemmän kuin osiensa summa. Niillä kehitetään koko maaseutuohjelman toimituutta ja tuloksellisuutta sellaisissa aihekokonaisuuksissa, joissa on tai on odotettavissa paljon hanketoimintaa alueilla ja paikallisesti. Tiedon ja parhaiden käytäntöjen tehokas levittäminen on olennaista koordinaatiohankkeissa. Luomuun kohdistettiin koordinaatiohanke, mikä sai rahoitusta vuosille 2015 - 2017. Hanketta toteuttaa Pro luomu ry. Hankkeen tavoitteena on rakentaa luomualan kehittäjien tuki- ja kumppanuusverkosto, jolla on tiivis yhteys elinkeinon toimijoihin. Hanke palvelee alueellisia kehittäjiä osaamisen, tiedon, kokemusten ja hyvien käytäntöjen jakamisen kautta.

Maaseutuohjelmasta maksettavien yritystukien tavoitteena on maaseudun toimeentulomahdollisuuksien ja työpaikkojen lisääminen. Yritystuet voivat olla perustamistukea, investointitukea tai investoinnin toteutettavuustutkimuksia. Perustamistukea aloittava yritys voi saada perustamissuunnitelmassa oleviin toimenpiteisiin, kuten liiketoimintaan valmentavan neuvonnan ostamiseen, tuotekehityshankkeisiin, tuotannon pilotointiin, markkinointisuunnitelman laatimiseen, koemarkkinointiin tai kansainvälistymisselvitykseen. Jo toimiva yritys voi saada tukea, jos se ryhtyy harjoittamaan kokonaan uutta yritystoimintaa. Investointitukea aloittavat ja laajentavat yritykset voivat saada esimerkiksi tuotantotilojen hankkimiseen tai rakentamiseen, koneiden ja muun käyttöomaisuuden hankintaan tai aineettomiin investointeihin, kuten ohjelmistojen, patenttien tai valmistusoi-keuksien hankintaan. Investointien toteutettavuustutkimus on suunnattu investointia suunnitteleville. Tuki on tarkoitettu asiantuntijapalveluiden hankintaan.

Maaseutuohjelman mukainen yhteistyöhanke on elinkeinon kehittämisshanke, jonka kaksi tai useampi toimija toteuttaa yhdessä. Yhteistyö voi olla yritysten välistä, yritysten ja kehittäjätahojen vä-

listä tai kehittämis- ja tutkimusorganisaatioiden välistä. Tulosten täytyy olla yleisesti hyödynnettävissä mahdollisimman pian hankkeen päättymisen jälkeen.

Maaseudun hanketuet voivat uudistaa elinkeinoja, kehittää kannattavuutta, lisätä osaamista tai parantaa maaseudun palveluita ja asumisen edellytyksiä. Hankkeita voi toteuttaa paikallisesti, alueellisesti tai alueiden välillä.

Maaseudun kehittämisohjelmasta tuetaan myös maatilainvestointeja. Valtioneuvoston asetusta 2008/299 kansallisesta investointituesta muutettiin keväällä 2013, niin että tukiehdoissa huomioitiin luomusäädösten eläintilavaatimus. Käytännössä tämä mahdollisti luomubroileritiloille investointituen haun.

Kasvaakseen maaseudun yritysten tulisi panostaa erityisesti myyntikanavien avaamiseen ja markkinointiin. Oman alan osaaminen on usein vankimmalla pohjalla. Yritysten yhteistyöllä ja verkottumisella on todettu olevan myönteisiä vaikutuksia liiketoiminnan ja kasvun syntymiseen.

Luomutuottajista yhteismarkkinointia on varsinkin luomuviljan tuottajilla. Järjestäytymistapa ja aste vaihtelevat. Viljelijät hyötyvät yhteiskeräilystä parempana hintana ja yritys isompien erien saataavuutena. Eräs keino viljelijöiden yhteistyön lisäämiseen voisi olla valmisteilla oleva kansallinen laki tuottajaorganisaatioista.

Pienillä yrityksillä aika ja osaaminen eivät riitä elintarvikkeita koskevaan lainsäädäntöön perehtymiseen. Tieto elintarvikelain helpotuksista ei ole tavoittanut pieniä yrityksiä. Ne eivät myöskään ole selvillä luomusäädösten sallimasta alihankinnasta ja alhaisen asteen jalostuksen mahdollisuuksista.

Ostopalveluna maa- ja metsätalousministeriö hankki 2014 koulutusta elintarvikelaista ja hyvistä käytännöistä. Vuonna 2016 on päätetty rahoittaa Eviran toteuttama projekti pk-yritysten tiedon lisäämiseksi elintarvikelainsäädännöstä.

Eviran Luonnonmukaisen tuotannon valvontaraporttien mukaan luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten määrä on kasvanut jatkuvasti:

	2012	2013	2014	2015
Luomuelintarviketoimijoiden määrä	624	621	651	674

Luomualkoholitoimijoiden määrä oli 109 vuonna 2015.

Ruokaketjun kehittämisen määrärahoista rahoitettuja luomuaiheisia hankkeita on meneillään: luomubroileriketjun rakentaminen maahamme (Suomen siipikarjaliitto 2015-2017), Luomukiertue (Luomuliitto 2015-2016), Luomuna luonnollisesti (Suomen siipikarjaliitto 2015-2016), Luomun aluetaloudelliset vaikutukset ja tuotannon edistäminen (Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti 2015-2017), Luomutarjonnan lisääminen ja monipuolistaminen ammattikeittiöissä (Savon koulutuskuntayhtymä 2015-2016), Luomuvalvonta pakollisesta rutiinista vahvuudeksi luomueläintiloilla (Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti 2015-2016), Tuottavaa luomua - luomuruokaketjun tuotta-

vuuden vahvistaminen (ProAgria Keskusten Liitto 2015), Täsmäluomu - luomun kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen parantaminen (Pro luomu 2015-2016) ja Viesti luomusta oikein (Mikkelin ammattikorkeakoulu 2015-2017). Hankkeita rahoitetaan yhteensä 946 563 eurolla.

Luomutuotannon edistämiseksi ja tuotannon monipuolistamiseksi maa- ja metsätalousministeriö on rahoittanut luomutuotannon hyvien toimintatapojen oppaita parin viime vuoden aikana.

Siipikarjaliiton sivuilta <http://www.siipikarjaliitto.fi/index.php/luomu/hyvattoimintatavat> löytyvät oppaat Luomusiipikarjatuotannon hyvät toimintatavat ja Luomubroilerituotannon hyvät käytännöt. ProAgrian sivuilta <https://www.proagria.fi/toimialat/luomutuotanto> löytyy monta opasta: Luonnonmukaisen naudanlihantuotannon hyvät toimintatavat, Luomusikatuotannon hyvät toimintatavat, Luonnonmukaisen rehuviljan ja valkuaiskasvien tuotannon hyvät toimintatavat, Luonnonmukaisen maidontuotannon hyvät toimintatavat, Lampaiden ja vuohien luonnonmukaisen tuotannon hyvät toimintatavat sekä Luonnonmukaisen rehuviljan ja valkuaiskasvien tuotannon hyvät toimintatavat.

FINELI on THL:n ylläpitämä tietopankki, mihin on kerätty tietoa suomalaisten elintarvikkeiden ravintoainekoostumuksesta. Pienet yritykset voivat käyttää sitä hyväkseen, koska ne eivät aina pysty selvittämään omien tuotteidensa ravintosisältöä laboratorioanalyysillä. Sen päivittämiseen maa- ja metsätalousministeriö on myöntänyt varoja ruokaketjumomentilta.

Luomutilastointi perustuu paljolti Eviran valvontatietoihin. Kannattavuustietoja on Taloustohtorisessa. Tiedot kertovat jo toteutuneesta kehityksestä ja niissä on omat viiveensä. Vilja-alan yhteistyöryhmän (VYR) luomutyöryhmä kokoaa luomuviljataseen ja julkaisee tietoja luomuviljamarkkinoista <http://www.vyr.fi/www/fi/markkinatieto/luomuviljamarkkinat/>. Tietoa markkinoille tulevasta luomuraaka-aineesta ja tuotevirtojen kulusta on hyvin vähän. Myynnistä saadaan kaupan keskuksien tietoja Pro luomun kautta. Tilastoinnin ja muun tiedontuotannon lisääminen raaka-aineen saatavuudesta ja tuotevirroista palvelee elintarvike- ja rehuteollisuutta, kauppaa, neuvontaa ja hallintoa.

Suomesta viedään monia luomutuotteita, kuten viljatuotteet, leipä, perunajauhot, luonnonmarjat, laktoositon maito, lakritsa, suklaa, rypsiöljy. Merkittävintä vienti on elintarvikekelpoiseksi jalostetuilla viljoilla, joiden tuotannosta viedään noin 70 %, kaurasta jopa 80 %. Tärkeimmät vientimaat ovat Saksa, Ruotsi, Tanska ja Ranska. Viime vuosina kaikkiaan noin 60 yritystä on vienyt luomutuotteita mutta neljä, viisi yritystä vastaa suurimasta osasta vientiä. Vuosina 2015 ja 2016 BioFach-messuilla oli Food from Finland elintarvikevientiohjelman Suomi-osasto. Vuonna 2016 mukana oli kymmenen yritystä.

EU:n rahoittaman menekinedistämisen uudet säännöt tulivat voimaan 1.12.2015. Rahoitusta kasvatetaan vuosittain niin, että sen määrä yhteisön tasolla on 200 miljoonaa euroa vuonna 2019. Pääpaino on menekinedistämistoimissa kolmansissa maissa. Kansallinen rahoitusosuus poistuu ja EU-rahoitusosuus nousee. Se on 70 % kustannuksista sisämarkkinatoimissa ja 80 % usean maan yhteisissä toiminna sisämarkkinoilla ja kaikissa toiminna kolmansissa maissa. Tuotekate laajenee ja sisältää tietyt jalostetut elintarvikkeet sekä nimisuojatut elintarvikkeet, viinit ja alkoholit. Luomu on eräs mahdollinen kampanja-aihe ja yksi niistä harvoista aiheista, joista kampanja voidaan tehdä pelkäs-

tään hakijan kotimarkkinoille. Vuoden 2016 työohjelmassa on sisämarkkinoille varattu erillinen määräraha nimisuojat tuotteiden ja luonnonmukaisen tuotantomenetelmän tunnettuuden edistämiseen. Alkuperän saa kampanjassa mainita toissijaisena viestinä ja myös tuotemerkit voivat rajoitusti olla esillä. Ammattialajärjestöjen lisäksi hakijoina voi tietyillä ehdoilla olla muitakin toimijoita, jotka edustavat tuotealaa. Tähän mennessä Suomesta ei ole ehdotettu luomuaiheisia menekinedistämiskampanjoita.

Kansainvälistyminen voi olla myös tuotannon aloittamista kohdemaassa. Suomalaiset elintarvikeryitykset voivat ryhtyä yhteistoimintaan paikallisten kanssa tai ostaa paikallisia yrityksiä. Myös naapurimaissa myymälöitä avanneet kauppaketjut voivat edistää suomalaisen luomun myyntiä ulkomailla.

Eri kolmansien maiden erilaiset luomustandardit ja -sertifioinnit voivat olla suuri kaupan este. Osittain asiaa voidaan parantaa EU:n kauppaneuvotteluissa. Viennin viranomais selvityksissä olisi huomioitava luomun erityisvaatimukset.

Luomumatkailu on yksi tapa kansainvälistyä. Samalla se mahdollistaa lähialueen tuottajille markkinakanavan tuotteilleen ja lisää kuluttajien tietämystä luomutuotannosta. Suomessa on jonkin verran EACT-luomumatkailutiloja. Kohteet esitellään maakunnittain nettisivuilla <http://www.eceat.fi/>.

1.3 Luomutuotannon saatavuuden parantaminen kaupan ja ammattikeittiöiden kautta

Suomessa luomun markkinaosuus oli 1,8 % vuonna 2015. Suurimpien kauppojen valikoimissa on yli 3 000 luomutuotetta ja niistä kotimaisia on noin 55 %. Luomun markkinaosuus on yli 10 % kananmunissa ja hiutaleissa.

Viime vuosina luomutuotteiden myynti suoraan tiloilta on lisääntynyt. Varsinkin lihasta huomattava osuus, noin 20 %, myydään tiloilta suoraan kuluttajille. Lampaanlihassa osuus on 40 %. Community supported agriculture -ajattelun (kumppanuusmaatalous) pohjalta vuonna 2013 alkunsa saaneet REKO-renkaat ovat lisääntyneet valtavasti. Mukana on tällä hetkellä noin 2 000 viljelijää ja lähes 100 000 kuluttajaa. Saman CSA-ajattelun pohjalta on syntynyt muitakin sovelluksia, kuten Herttoniemen pelto-osuuskunta ja muutamat yksityisten perustamat yhteistyömuodot.

TEM:issä valmisteltiin Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013 kestävien ympäristö- ja energiaratkaisujen (cleantech-ratkaisut) edistämiseksi julkisissa hankinnoissa. Päätöksen mukaan valtion hankintayksiköiden on keittiöissä ja ruokapalveluissa hankittava ravitsemussuositusten mukaista sekä luonnonmukaisesti tuotettuja, kasvispainotteisia tai sesonginmukaisia elintarvikkeita. Tavoitteena on, että julkisissa keittiöissä tarjotusta ruoasta 10 prosenttia on luomua vuoteen 2015 mennessä ja 20 prosenttia vuoteen 2020 mennessä. Päätös sitoo valtion hankintayksiköjä. Valtioneuvosto suosittelee, että kaikki muut julkiset hankintayksiköt noudattavat päätöksen periaatteita ja tavoitteita.

Motivan toteuttamaa kestävien julkisten hankintojen neuvontapalvelua rahoittavat työ- ja elinkeinoministeriö ja ympäristöministeriö. Sivuilla on esillä myös luomuruoka mutta yksityiskohtaisia käytännön neuvoja hankinnan toimeenpanoon on vaikea löytää.

Suomalaisten aterioista joka kolmas on ammattikeittiöiden valmistama, joten niiden hankinnoilla on suuri merkitys. Niillä on halua lisätä luomutuotteiden määrää mutta esteenä ovat heikko saatavuus, rajallinen valikoima ja puutteellinen tuotekehitys ammattikeittiöiden tarpeisiin. Pienet yksityiset ravintolat pystyvät ostamaan tuotteita suoraan tuottajilta mutta kuljetuskustannukset ja kuljetuksiin menevä aika ovat usein esteitä. Julkisten keittiöiden on kilpailutettava suuret hankinnat. Hilma-hankintakanava ei ole tuttu tuottajille tai pienille elintarvikevalmistajille. Suuret keittiöt hankkivat lähes kaikki raaka-aineet tukusta ja haluavat kaikki tuotteet mieluiten yhdessä toimituksessa. Hajallaan olevien pienten raaka-aine-erien kuljetus ja jalostus on erittäin kallista. Ammattikeittiöiden mahdollisuuksia lisätä luomutuotteiden käyttöä olisi edistettävä nykyistä paljon enemmän alueellisissa maaseudun kehittämishankkeissa lisäämällä tuottajien ja keittiöiden välistä tiedonvaihtoa ja muuta yhteistyötä.

Yksityiset keittiöt voivat hankkia raaka-aineensa vapaasti. Pienistä yksityisistä ravintoloista eräs on päässyt raaka-ainehankinnoissaan 89 %:n luomuosuuteen. Keskisuurissa yksityisissä ravintoloissa eräs koulun keittiö on yltenyt 80 %:iin ja suurissa yrityksissä opiskelijaravintola yli 4 %:iin. Yksityisissä keittiöissä luomun osuus kasvaa, kun luomuraaka-aineiden saatavuus paranee. Lisäksi keittiöt odottavat lisää panostusta tuotekehittelyyn.

Julkiset keittiöt noudattavat hankintalainsäädäntöä. Luomu on hankinnassa eräs tuotteen laatua määrittelevistä kriteereistä. Suuremmat kuin 30 000 euron hankinnat on kilpailutettava. Luomuruuan hankkiminen vaatii sitoutumista asiaan. Hankintalaki ei kiellä ennakoivaa vuoropuhelua luomuyrittäjien kanssa. Tällainen keskustelu olisi tärkeää hankinnan alkuvaiheessa, jotta saadaan selville luomutuotteiden saatavuus ja tarpeet tuotekehitykselle. Alustava tarjouspyyntö voidaan lähettää mahdollisille tarjoajille kommentoitavaksi hyvissä ajoin ennen tarjouspyynnön julkistamista. Ruokalistasuunnittelu on tärkeää luomuhankintoja mietittäessä. Ruokapalvelu voi hankkia tuotteita pienhankintoina, esimerkiksi kausi-, erityis- tai räätälöityjä tuotteita tai tuotteita kokeiluja varten. Esim. yhdistyneissä suurkunnissa hankinta-alue voidaan jakaa pienempiin toimituspaikkoihin, jolloin kertaerät ovat pieniä ja pientuottajat pääsevät mukaan tarjouskilpailuun. Julkisetkin keittiöt voivat käyttää paljon luomua, mistä esimerkki on Palmia-liikelaitoksen päiväkotikeittiöt, jolla luomun osuus raaka-aineostoista on 8,5 %.

EU:n uusi hankintadirektiivi 2014/24 on saatettava voimaan kansallisella lainsäädännöllä 18.4.2016 mennessä. Tavoitteena on, että kansallinen hankintalaki tulisi voimaan loppuvuodesta 2016. Uudistuksessa pyritään yksinkertaistamaan ja selkeyttämään hankintasääntelyä, lisäämään ympäristö- ja sosiaalisten näkökohtien huomioimismahdollisuuksia, edistämään pk-yritysten osallistumismahdollisuuksia tarjouskilpailuissa, lisäämään sähköistä asiointia hankinnoissa sekä luomaan hankintojen valvonnan järjestelmä.

Luomu on yksi hankintakriteeri jo nykyisessä lainsäädännössä eli luomutuotteiden hankkiminen on mahdollista. Sen sijaan paikallisen tai kotimaisen luomun hankkiminen vaatii hankintakriteereiden tarkkaa määrittelyä. Kansallinen kynnyisarvo on nykyisin 30 000 euroa tavara- ja palveluhankinnoissa mutta sitä ollaan nostamassa.

Luomumaidon D-vitamiinoinnin mahdollistava asetusluonnos on valmisteltu maa- ja metsätalousministeriössä ja on notifiointivaiheessa. Sen arvioidaan tulevan voimaan vuoden 2016 aikana. D-vitamiinilla täydennetyn rasvattoman maidon uskotaan lisäävän luomumaidon käyttöä varsinkin päiväkodeissa ja kouluissa.

Maa- ja metsätalousministeriö julkisti lokakuussa 2014 tarjouskilpailun luomuaiheisesta kuluttajakampanjasta. Kilpailun voitti mainostoimisto Markit Oy. Luomuu! -kampanja toteutetaan tv- ja radiomainoksina sekä ostoskärrymainontana ja sillä on omat nettisivut. Kampanja jatkuu radio-, tv- ja ostoskärrymainontana vuoden 2016 loppuun.

Maa- ja metsätalousministeriö on viestinyt luomusta yleisötilaisuuksissa, kuten Herkkujen Suomi, Okra- ja Farmari- näyttelyt, Lähiruoka- ja Luomumessut, Kauhajoen ruokamessut. Luomujärjestöjen kanssa on oltu Fast food ja café -ammattimessuilla. Suomen luonnon päivänä on yhdessä luomujärjestöjen kanssa järjestetty useana vuonna avointen ovien päivä monilla luomutiloilla ympäri maata. BioFach-messuilla 2015 oli ministeriön rahoittama Suomen luomua esittelevä osasto.

2 Luomuhjelman tavoitteet, tärkeimmät toimenpiteet ja ohjelman vaikutusten seuranta

Tavoite	Toimenpide	Vaikuttavuuden mittari	Välitulokset
Lisätään luomutuotannon määrää	Luomutuotannon sitoumuksiin osoitetaan tarvittavat määrärahat	Luomuviljelyn peltoalan osuus	Kaudelle 2014-2020 on varattu 326 miljoonaa €, pinta-ala on 10 % v. 2015
	EU-lainsäädännössä kansalliset tarpeemme huomioidaan erityisesti valvonnan järjestämisessä	Suomen ehdotusten huomioon otto	Valmistelu EU:n toimielimissä on kesken (kolmikanta-neuvot-telut)
	Kotieläintilojen siirtymistä luomuun edistetään investointituen ehtoja kehittämällä ja kevennetään eläinsuojien ympäristölupamenettelyä	Luomukotieläintilojen määrä	Investointituen ehtoja muutettu broilerin osalta, luomukotieläintilojen määrä kasvanut joka vuosi
	Luomuvalkuaisrehun omavaraisuutta nostetaan	Luomuvalkuaisrehun omavaraisuus	Rahoitettu hyvien käytäntöjen opas, luomuvalkuaiskasvien tuotanto lisääntynyt
Kotimaisten luomuelintarvikkeiden tarjontaa monipuolistetaan	Pienten yritysten neuvontaa elintarvike-lainsäädännöstä, hyvistä käytännöistä lisätään	Luomua jalostavien pienyritysten määrä	Neuvontaprojekti rahoitettu 2014, Eviralle rahoitetaan 3-vuotinen elintarvikesäädösten neuvontaprojekti
	Keräilyä ja jakelua kehitetään tuottajien yhteistyöllä	Luomutuotteiden valikoima ammattikeittiöissä	Yhteistyöhankkeet maaseutuohjelmassa 2014-2020, valikoima vaatii tuotekehittelyä ammattikeittiöiden tarpeisiin
	Luomuelintarvikkeita valmistavien yritysten syntymistä edistetään	Luomuvalvonnassa olevien elintarvikevalmistajien määrä	Yritys- ja investointi-tuet maaseutu-ohjelmassa 2014-2020, elintarvike-jalostajien määrä kasvanut joka vuosi
	Tuotannon määrän tilastointia kehitetään ja lisätään tuotevirtoihin ja kulutuskysyntään liittyvää tiedon tuotantoa	Tilastojen kattavuus	VYR:in luomutyö-ryhmälle rahoitettu viljataseen teko, raaka-ainemäärien tilastointia saatava käyntiin
	Uudistetaan luomukeruualueiden hyväksymistapa	Uusi tapa käytössä	4 H uudistanut tavan, Evira uusimassa ohjeitaan
Parannetaan luomuruoan saatavuutta kaupan ja ammattikeittiöiden kautta	Hankintalainsäädäntöä kehitetään ja hankintamenettelyjen osaamista parannetaan	Luomuruoan osuus ammattikeittiöissä	Lainsäädäntö kunnossa, osaamista lisättävä, osuus n. 5 %, ei kasvanut mutta yksittäisiä hyviä esimerkkejä
	Parannetaan kuluttajien ja ammattikeittiöiden tietoisuutta luomutuotteiden tuotantomenetelmistä ja luomumerkeistä	Luomumerkkien tunnettuus	MMM:n luomukampanja 2015-2016 yht. 450 000 €, EU-luomumerkki mukana

3 Miten eteenpäin luomun osuuden nostamiseksi?

Ohjelman kaikissa tavoitteissa on edistytty paljon mutta toisten tavoitteiden toteuttaminen on osoittautunut helpommaksi kuin toisten. Kaikissa tavoitteissa on edelleen työtä tehtävänä, jotta tavoitteet savutetaan vuoteen 2020 mennessä.

3.1 Ohjelman ensimmäinen tavoite

Ensimmäinen tavoite eli luomutuotannon lisääminen on toteutunut melko hyvin. Luomu on nähtävä tärkeänä osana kiertotaloutta ja jätteiden ja sivuvirtojen hyödyntämistä. Hämeenlinnassa järjestettiin 29.1.2016 Luomutoimijoiden ravinnekierätykseminäari. Luomutuotannon periaatteet noudattavat kiertotalouden ajattelua. Ravinteiden talteenotto ja kierrätys, viljelykierto ja mahdollisimman suuri omavaraisuus tuotantopanoksissa, vain luonnosta peräisin olevien lannoitteiden ja kasvinsuojeluaineiden käyttö sekä hiilen lisääminen maaperään ovat luomun periaatteita. Luomuviljely on myös tuotantomuoto, mikä torjuu ilmastonmuutosta, sillä se vähentää riippuvuutta fossiilienergiasta.

Luomutuotannon tehokkuuden nostaminen ja tuotannon määrän lisääntyminen pienentävät hintaeroa tavanomaisesti tuotettuihin tuotteisiin. Mutta siihen tarvitaan nykyistä enemmän tutkimusta, neuvontaa ja kasvin- ja eläinjalostusta. Esimerkiksi luomulajike tai -eläinjalostusta meillä ei ole lainkaan.

Luomuvalvontaa on usein kritisoitu. Monet luomutoimijat pitävät valvontaa ohjaavan viranomaisen Eviran ohjeita vaikeaselkoisina ja tulkintoja ELY-keskuksissa keskenään erilaisina. Vuoropuhelua viranomaisten ja toimijoiden välillä on parannettu mm. luomutoimijoiden ja Eviran säännöllisissä palavereissa.

3.2 Ohjelman toinen tavoite

Toinen ohjelman tavoitteista, luomuvälikoiman parantaminen on edennyt kohtuullisesti. Maaseudun kehittämissuunnitelma tarjoaa mahdollisuuksia mm. tuottajien yhteistyölle ja elintarvikevalmistajille yritys-, investointi, yhteistyö - ja kehittämishankkeilla mutta tieto ei ole tavoittanut kovin hyvin luomutuotantoa aloittavia. On varmistettava, että tieto näistä mahdollisuuksista saavuttaa luomutoimijat.

Yhteisen maatalouspolitiikan uudistuksessa sallittiin oliiviöljyn, naudanlihan ja peltokasvien tuottajaorganisaatioille mm. yhteismyynti ja tuotteiden kauppa. Komissio julkaisi 27.11.2015 suuntavi-

vat poikkeuksista kilpailunrajoituksiin näille tuotteille. Suomessa on toistaiseksi vain hedelmä- ja vihannesalan markkinajärjestelyn mukaisia tuottajaorganisaatioita. Suomessa valmisteilla oleva tuottajaorganisaatiolaki voisi hyödyttää myös luomutuottajia.

EU:n luomulainsäädännössä olisi varmistettava, että pohjoismaiset, modernit kasvihuonetuotannon menetelmät voitaisiin säilyttää ja luomukasvihuonetuotanto jatkaa.

Samoin olisi selvitettävä, estävätkö tai hankaloittavatko säädökset ja niiden ohjeistus luomukalan kasvatuksen aloittamista. Parhaimmat edellytykset ja toimijoiden suurin kiinnostus tuottaa luomukalaa olisi moderneissa kiertovesilaitoksissa, mutta tämä ei ole sallittu menetelmä EU:n luomukalan tuotantoa koskevilla säännöillä. Suuri mahdollisuus olisi kirjolohen normaalissa kassikasvatuksessa, mutta se ilmeisesti vaatisi myös jonkin verran kehitystyötä sekä lainsäädännön ohjeistamista. Euroopan meri- ja kalatalousrahasto maksaa siirtymäkauden tukea luomukalantuotantoa aloittaville. Suomessa toimiala ei ole kovinkaan kiinnostunut tällä hetkellä luomutuotannosta, koska markkinapotentiaalia pidetään aika pienenä. Luomukalan myynti on alle 0,5 % kalan kokonaisymyynnistä mutta toisaalta, tarjontaan ei juuri ole. Eniten luomukalasta ovat kiinnostuneet ne, jotka ostavat luomuruokaa vähintään kerran viikossa.

Elintarvikelain helpotukset ja luomusäädösten mahdollistama alihankintatyö ovat parantaneet luomuraaka-aineiden ja alhaisen jalostusasteen tuotteiden pääsyä ammattikeittiöihin. Mutta tieto näistä mahdollisuuksista ei ole tavoittanut luomutoimijoita. Keittiöiden kiinnostus lisääntyy, kun niiden tietämys luomun tuotantomenetelmistä ja saatavuudesta paranee. Maa- ja metsätalousministeriö rahoittaa Eviralle kolmivuotisen hankkeen elintarvikealan pk-yritysten neuvonnan ja vientiosaamisen parantamiseksi.

Elintarvikevientiohjelma Food from Finland osallistui 2016 toista kertaa BioFach-messuille Suomiosastolla. Messut ovat ammattilaistapahtuma ja maailman suurimmat luomumessut. Jatkossa yritysten kynnystä osallistua yhteisiin vientitapahtumiin voisi alentaa osallistuminen yhteisosastolla messuille Pohjoismaisissa, missä luomun osuus kasvaa nopeasti. Luomuyrityksiä pitäisi saada mukaan myös Food from Finlandin fact finding -matkoille ja ostotapahtumiin. Ministereiden vienninedistämismatkoille on saatava luomuyrityksiä.

Maa- ja metsätalousministeriö rahoittaa Eviralle projektin suomalaisten elintarvikkeiden vientimarkkinoiden avaamisesta vuosina 2016 - 2018. Eviraan mm. palkataan henkilöitä vientiselvitysten tekemiseen. Kun viranomaisten toimintaa tehostetaan viennin edellytysten tutkimisessa, on tutkittava luomun erityisvaatimukset eri maissa. Luomuyrittäjillä on puutteelliset tiedot kohdemaiden vaatimuksista. He pitävät viranomaispalveluita kalliina.

Tilojen mahdollisuuksia tuottaa nykyistä enemmän valkuaisrehua pitäisi parantaa. Luomueläimiä koskevat ruokintasäännöt edellyttävät, että vuoden 2018 alusta lähtien kaikkien eläinten ruokinta perustuu 100 %:sti luomurehuihin. Tällä hetkellä sikojen ja siipikarjan ruokinnassa on valkuaisrehuja koskeva poikkeus. Luomuvalkuaisen tuotantoa voitaisiin parantaa esimerkiksi tuottamalla uutta neuvonta-aineistoa.

3.3 Ohjelman kolmas tavoite

Kolmas tavoite luomuruuan saatavuuden parantaminen sekä vähittäiskaupan että ammattikeittiöiden kautta, on vaikein toteuttaa hallinnon keinoin. Kuluttaja loppujen lopuksi päättää luomun osuuden kasvamisesta. Ostopäätökseen vaikuttavat hinta ja saatavuus. Hinta laskee, kun tarjonta lisääntyy ja luomutuotanto tehostuu. Suuri hintaero tavanomaisesti tuotettuihin tuotteisiin on kuluttajille suurin este ostaa luomua.

Maa- ja metsätalousministeriön luomukampanjan alkututkimuksessa tuli esille kaksi asiaa, mitkä eivät ole korostuneet muissa selvityksissä. Ensisijaisesti luomuruokaa ostavat ja sitä säännöllisesti käyttävät useimmin 35 - 49 -vuotiaat miehet. He ostavat sitä keskivertoa enemmän puhtauden ja torjunta- ja lisääineettomuuden takia. Myös oma ja läheisten hyvinvointi on heille tärkeää. He myös useimmin suosittelisivat luomuruokaa ystäville ja tuttaville. Myös luomua useimmin ostavat haluavat lisää tietoa tuotteen alkuperästä ja tuotantotavasta. Neljännes vastaajista arvioi tuntevansa luomumerkin mutta vain 10 % osasi merkin nähdessään kertoa, mitä merkki tarkoitti. Kuluttajille on siis edelleen kerrottava luomutuotannosta, sen valvonnasta ja luomumerkistä.

Päivittäistavarakaupan luomumyynti kasvoi Suomessa 5 % viime vuonna, mikä oli samaa luokkaa kuin useissa muissa EU-maissa. Luomuruuasta yli 80 % ostetaan päivittäistavara-kaupoista, mutta varsinkin luomun aktiivikäyttäjät ostavat paljon myös erikoiskaupoista. Valikoima kasvaa koko ajan. Suoramyynti on merkittävää ja kasvavaa luomutuotteiden hankinnassa. Se vahvistaa tietämystä luomun tuotantomenetelmistä ja lähentää tuottajaa ja kuluttajaa. Suoramyyntin mahdollisuudet on turvattava.

Myös osalle ammattikeittiöistä luomun hinta tuntuu esteeltä sen lisäämiselle. Portaat luomun-ohjelma on teettänyt uusia laskelmia ammattikeittiöiden luomuaterioiden hinnoista. Luomun osuus voi olla 10 % ja 20 % ilman lisäkustannuksia, jos kalliimpien ruokalajien osuutta vähennetään, lihan osuutta pienennetään ja hävikki minimoidaan.

Suuret keittiöt hankkivat raaka-aineensa suurimmalta osalta tukuista. Tuottajien keskinäinen yhteistyö tuotteiden keruussa ja vähäisessä jalostuksessa sekä tuottajien yhteistyö tukkujen, elintarvikevalmistajien ja keittiöiden kanssa on keskeistä luomun saatavuuden parantamisessa. Tukkujen tietojärjestelmissä tulee huomioida pk-luomuyritykset ja vastaavasti pk-luomuyrittäjien tietoisuutta siitä, miten tuotetiedot saadaan järjestelmiin, tulee parantaa. Myös ammattikeittiöiden tarpeet huomioivaa tuotekehittelyä pitää lisätä.

Elintarvikelain helpotukset ja luomusäädösten mahdollistama alihankintatyö ovat parantaneet luomuraaka-aineiden ja alhaisen jalostusasteen tuotteiden pääsyä keittiöihin. Mutta tieto näistä mahdollisuuksista ei ole tavoittanut luomutoimijoita.

Kuntien pitäisi sitoutua luomuun hankintastrategioissaan ja hankinnoista vastaavien on käytettävä hankintalain sallimia mahdollisuuksia luomuruuan lisäämiseen. Kuntien päättäjät on saatava vakuuttamaan luomun eduista kestävästä ruuantuotantomuotona.

Riittävät neuvontapalvelut ja mallisopimukset julkisia hankintoja tekeville, elintarvike- ja ruokapalvelujen henkilökunnalle ovat välttämättömiä luomun osuuden kasvattamisessa.

Ruokapoliittisen selonteon valmistelu on käynnistynyt maa- ja metsätalousministeriössä. Siinä on huomioitava kauttaaltaan se, että luomusta on tullut pysyvästi osa suomalaista maatalous- ja elintarviketuotantoa.